

Doc. dr. Mariyana STAMOVA

Institut za balkanistike sa Centrom za trakologiju

Bugarska akademija nauka

E-mail: marianastamova@yahoo.com

Izvorni naučni rad/Original scientific article

UDK/UDC: 94(497)"1960/1980" (093)

323:323.1:314.1-054(497:496.5)"1960/1980"

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2021.4.5.130>

ALBANCI U JUGOSLAVIJI OD KRAJA 60-ih DO POČETKA 80-ih XX STOLJEĆA

Apstrakt: Članak se fokusira na događaje nakon Brionskog plenuma Centralnog komiteta SKJ u leto 1966, koji se pokazao kao "rubikon" za prirodu i razvoj međunacionalnih odnosa u jugoslovenskoj federaciji. Odluke plenuma dovele su do oslobođenja do tada potisnutog albanskog problema. Ovo je prva velika pobjeda Albanaca u Jugoslaviji. S tim u vezi, započeo je pokret među albanskim stanovništvom u multinacionalnoj federaciji sa glavnim ciljem postizanja punog nacionalnog priznanja, uključujući republički status Kosova. Treba napomenuti da je tek nakon sredine šezdesetih došlo do proboja u manjinskoj politici. Izraz nove jugoslovenske politike nova je ustavna i zakonska definicija "jugoslovenskih naroda i narodnosti", koja zamenjuje izraz "nacionalna manjina". Označavanjem manjinskih zajednica u saveznoj Jugoslaviji kao "jugoslovenske nacionalnosti", uvedene su odgovarajuće promene u pravima Albanaca u Jugoslaviji, usled čega je njihova društveno-politička aktivnost naglo porasla. Albansko pitanje se više ne zanemaruje, a vođstvo jugoslovenske stranke traži rješenja. Značajni jugoslovenski fondovi i investicije usmereni su na Kosovo kako bi se albansko stanovništvo približilo jugoslovenskoj federaciji, kao i u nadi da će zaboraviti na svoju vezu sa Albanijom.

Nakon Brionskog plenuma, albanski problem u jugoslovenskoj federaciji ušao je u kvalitativno novo stanje. Događaji u Autonomnoj pokrajini Kosovo i susjednoj Republici Makedoniji krajem 1968. godine odigrali su važnu ulogu u daljem razvoju ovog problema i u promenama u ustavnom, pravnom i društveno-političkom razvoju jugoslovenske federacije. Dakle, nakon demonstracija albanskog stanovništva na Kosovu i u Makedoniji krajem 1968. godine, započela je "puzajuća albanizacija" Kosova. Albanska politička elita i posebno albanska inteligencija odigrali su važnu ulogu u nametanju "albanizacije" kao političke linije krajem šezdesetih. Sve važne funkcije i položaje u administraciji, kulturi, obrazovanju i politici na Kosovu obavlja albansko osoblje. To je dovelo do rastućeg nepovjerenja između albanskog stanovništva i srpsko-crnogorske

manjine, koji su bili prisiljeni napustiti svoje domove i migrirati u druge republike i okruge. Političko rukovodstvo u Prištini poziva autonomnu pokrajinu da izjednači svoja prava i obaveze sa republikama kao savezним jedinicama. Tako je u praksi početkom 70-ih kosovsko pitanje u Jugoslaviji postalo federalno pitanje, a ne samo problem Republike Srbije. Albanci u Prištini upleteni su u kontroverzu na liniji Zagreb-Beograd i pronalaze podršku Hrvatske, kao i Slovenije u svojim naporima da svoj problem izvedu iz Srbije i stave ga na savezni nivo u SKJ i SFRJ. Važno je napomenuti da procesi u političkom životu Autonomne Pokrajine Kosovo nisu izolirani i povezani su sa događajima u Jugoslavenskoj Federaciji u cjelini, a posebno u Hrvatskoj krajem 1960-ih i početkom 1970-ih, što je kulminiralo tzv. Zagrebačko proljeće 1971. Ozbiljna kriza u hrvatskim odnosima s federacijom tih je godina imala značajan utjecaj na međunarodne odnose i dovela do povećanja intenziteta međunarodnih sporova. Ovo također ostavlja trag na unutrašnjem političkom životu Autonomne Pokrajine Kosovo. Tražeći saveznike protiv srpske hegemonije i unitarizma, koji su glavna politička prijetnja hrvatskoj republici, zagrebačko vodstvo zalaže se za kosovske zahtjeve za proširivanje autonomnih prava i povećanje prava i sloboda albanskog stanovništva. Izmene i dopune saveznog uređnja Jugoslavije (1968-1971) i novog jugoslovenskog ustava iz 1974. godine ogledaju se na Kosovu, što albanski problem čini ne samo problemom Srbije, već i zajedničkim jugoslovenskim problemom.

Ključne riječi: *Jugoslavija, Kosovo, Albansko stanovništvo, Brionski plenum, Jugoslovenski ustav.*

THE ALBANIANS IN YUGOSLAVIA FROM THE LATE 1960s TO THE EARLY 1980s

Abstract: *The paper focuses on the events after the Brioni plenum of the Central Committee of the LCY in 1966. The turning point for the development of the national relationships in the Yugoslav federation became namely the Brioni plenum. This plenum and its decisions led to a liberalization of the national relationships in Yugoslavia, thus to the outburst of the Albanian problem, which was severely suppressed to this moment. This is the first major victory for the Albanians in Yugoslavia. In this regard, a movement has begun among the Albanian population in the multinational federation with the main goal of achieving full national recognition, including republican status for Kosovo. This new policy towards the minorities in Yugoslavia was introduced after the middle of the 1960s. Its expression became the new constitutional definition of "Yugoslav peoples and ethnoses", which had to substitute the term "national minorities". That led to changes into the rights of Albanians in Yugoslavia, and as a result their socio-political activity drastically aroused. The Yugoslav party leadership started again to look for a solution of the Albanian issue. Significant*

Yugoslav financial aid and investments were directed towards Kosovo, aiming at a closer incorporation of the Albanians in the Yugoslav federation and an interruption of their connection with Albania.

After the Brioni Plenum, the Albanian problem in the Yugoslav Federation entered a qualitatively new state. The events in the Autonomous Province of Kosovo and the neighboring Republic of Macedonia at the end of 1968 played an important role in the further development of this problem and in the changes in the constitutional, legal and socio-political development of the Yugoslav Federation. So after the demonstrations of the Albanian population in Kosovo and Macedonia at the end of 1968, a "creeping Albanization" started in Kosovo. The Albanian political elite and intelligencia played the most important role in the imposition of the "Albanization" as a political line at the end of the 1960s. Albanians hold all important posts in administration, culture, education and political life of Kosovo. That led to an increasing mistrust between the Albanian population and the Serbian-Montenegrin minority, and the last was forced to leave its homes and to migrate in other republics and regions. The political leadership in Prishtina insisted the autonomous region to get equal rights with the republics as a federal unit. That is how at the beginning of the 1970s Kosovo issue transferred into a problem of the whole Yugoslav federation, not only a Serbian one. The Albanians in Prishtina were involved into the confrontation Zagreb-Belgrade and acquired a support from the Croatian side, as well as the Slovenian one in the efforts to take their problem out of Serbia and to put it on a federal level at the League Communists of Yugoslavia (LCY) and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY). The processes in the political life of the autonomous region Kosovo were not isolated and were connected with the events in the Yugoslav federation as a whole, and precisely in Croatia at the end of the 1960s and the beginning of the 70s, which culmination was so-called "Zagreb Spring" in 1971. The Croatian crisis had an important influence on the national relationships in the federation and led to an inflammation of the national disputes. That had a direct impact on the political life of Kosovo. Searching for allies against Serbian hegemony and unitarism, which were the main danger for the Croatian republic, Zagreb's political leadership supported Kosovo pretensions for the extension of the autonomous rights and the freedoms of the Albanians. The amendments to the federal system of Yugoslavia (1968-1971) and the new Yugoslav constitution from 1974 are reflected in Kosovo, which makes the Albanian problem not only a problem of Serbia, but also a common Yugoslav problem.

Key words: *Yugoslavia, Kosovo, The Albanian population, The Brioni Plenum, The Yugoslav constitution.*

Uvod

Procesi demokratizacije u jugoslovenskom društvu započeti 60-ih dali su ozbiljan zamah raspravama o ustavnim promjenama 1968-1971. godine i o regulisanju položaja manjinskih zajednica. Prema ustavnim reformama, federacija je zajednica ravnopravnih naroda i narodnosti, s tim da se pitanje statusa pokrajina unutar republike i federacije stavlja u prvi plan. Predstavnici albanske inteligencije i političke elite na Kosovu izrazili su želju da pokrajine dobije status savezne jedinice, odnosno “Jugoslovenske socijalističke republike”. Oni podržavaju uključivanje u ustav principa samoopredjeljenja albanskog stanovništva kao osnove za stvaranje Kosova ravnopravnom saveznom jedinicom. Međutim, rukovodstvo federacije i SKJ nisu prihvatili ideju kosovskih Albanaca o republičkom statusu u Socijalističkoj autonomnoj pokrajini Kosovo. Nakon demonstracija albanskog stanovništva na Kosovu i u Makedoniji krajem 1968. godine, započela je “puzajuća albanizacija” Kosova. Albanska politička elita i posebno albanska inteligencija odigrali su važnu ulogu u nametanju “albanizacije” kao političke linije krajem 60-ih. Sve važne funkcije i položaje u administraciji, kulturi, obrazovanju i politici na Kosovu obavlja albansko osoblje. To je dovelo do rastućeg nepovjerenja između albanskog stanovništva i srpsko-crnogorske manjine, koji su bili prisiljeni napustiti svoje domove i migrirati u druge republike i područje. Političko rukovodstvo u Prištini poziva autonomnu pokrajinu da izjednači svoja prava i obaveze sa republikama kao savezним jedinicama. Tako je u praksi početkom 70-ih kosovsko pitanje u Jugoslaviji postalo federalno pitanje, a ne samo problem Republike Srbije. Albanci u Prištini upleteni su u kontroverzu na liniji Zagreb-Beograd i pronalaze podršku Hrvatske, kao i Slovenije u svojim naporima da svoj problem izvedu iz Srbije i stave ga na savezni nivo u SKJ i SFRJ.

Ustavne promjene u Jugoslaviji kasnih 60-ih i ranih 70-ih i novi jugoslavenski ustav 1974. godine

Kampanja za ustavne promene (1968-1971) završena je usvajanjem Četvrtog ustava Jugoslavije, 21. februara 1974. godine.¹ Njime se afirmiše pravo naroda Jugoslavije na samoopredjeljenje do otcepljenja, garantuje im pravo na nacionalnu slobodu i nezavisnost i potvrđuje slogan za “bratstvo i jedinstvo” naroda i narodnosti.² Ustav prvi put pominje kao savezne države autonomne pokrajine, koje su izričito uključene u sastav Socijalističke Republike Srbije.

¹ Paul Shoup, *The Government and Constitutional States in Kosova: Some Brief Remarks*, Arshi Pipa, Sami Repishti (eds), *Studies on Kosova*, Columbia University Press, New York 1984, 237.

² Snežana Trifunovska (ed), *Yugoslavia through Documents: From Its Creation to Its Dissolution*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1999, 224.

Ustav iz 1974. promijenio je strukturu savezne skupštine.³ Umjesto pet vijeće, sada su dvije – Savezno vijeće i Vijeće republika i autonomnih područja, koje funkcioniraju kao zasebna parlamentarna tijela. Savezno vijeće bavi se pitanjima socijalno-ekonomske strukture i političkog sistema federacije. Vijeće republika i autonomnih pokrajina čine delegati koje sa izabrani od skupštine republika i autonomnih pokrajina u Srbiji.⁴

U ustavu dve autonomne područje, Vojvodina i Kosovo, imaju poseban položaj u Srbiji. Po prvi put od svog osnivanja, dve autonomne pokrajine integrisane su kao deo federacije, zadržavajući pripadnost Srbiji. Po prvi put su dobili pravo da usvoje svoj vlastiti “ustav” umjesto dosadašnjeg “statute” (na snazi 1949-1969) i “ustavnog zakona” (1969-1974), koji nisu mogli biti u suprotnosti sa zakonima SFR Jugoslavija i SR Srbija.⁵

Prema odredbama ustava SFRJ, svaka pojedinačna republika donosi i odobrava svoj ustav. Dvadesetpetog februara 1974, usvojen je ustav SR Srbije, koji gotovo ponavlja ustav SFRJ. Kao rezultat talasa ustavnih promena iz 1967, 1968. i 1971. godine, stara situacija nije mogla da se održi i srpski ustav je uspostavio Vojvodinu i Kosovu kao sastavne delove republike. Prema članu 292 Ustava Srbije, granice teritorija autonomnih pokrajina ne mogu se menjati bez njihovog pristanka.⁶

U skladu sa jugoslovenskim i srpskim ustavima, izrađen je ustav dve autonomne oblasti, što je presedan u razvoju Jugoslavije. Ustav SAP-a Kosova usvojen je 27. februara 1974. godine. Za razliku od ustavnog zakona iz 1969. godine, član 1. novog ustava pokrajina priznaje suvereno pravo zastupanja radnika u zajedničkom jugoslovenskom socijalno-ekonomskom i političkom sistemu. Kosovski ustav afirmiše pokrajinu kao “autonomnu i samoupravnu zajednicu”.⁷

Albanci su prvi put na vrhu liste nacionalnosti koje žive na Kosovu, a svaki pokušaj kršenja prava i sloboda “naroda i narodnosti” na Kosovu kažnjiv je članom 187 kao kažnjavanje svake propagande i širenja nacionalnih, rasnih ili vjerska mržnja.⁸

Prema članu 293, u okviru spoljne politike SFRJ, SAP Kosovo također sprovodi politiku saradnje sa telima i organizacijama drugih zemalja, kao i sa međunarodnim organizacijama.⁹ Ovaj član daje pravo Albancima na tom

³ Костадин Лазаров, *Национални взаимоотношения в социалистическа Югославия (Към въпроса за националните спорове и противоречия)*, София 1978, 97.

⁴ Новица Велјановски, *Македонија 1945-1991. Државност и независност*, Скопје 2002, 294-295. (dalje: Н. Велјановски, *Македонија 1945-1991*).

⁵ Sami Repishti, The Evolution of Kosova's Autonomy Within the Yugoslav Constitutional Framework, u: Arshi, Pipa, Sami Repishti (eds), *Studies on Kosova*, Columbia University Press, New York 1984, 216 (dalje: S. Repishti, *Evolution of Kosova's Autonomy*); *Ustavni razvoj Socijalističke Jugoslavije*, Beograd 1988, 511. (dalje: *Ustavni razvoj Socijalističke Jugoslavije*).

⁶ S. Repishti, *Evolution of Kosova's Autonomy*, 205.

⁷ *Isto*, 216-217.

⁸ *Ustavni razvoj Socijalističke Jugoslavije*, 535-536.

⁹ S. Repishti, *Evolution of Kosova's Autonomy*, 217-218.

pokrajinu da uspostavljaju kontakte sa državnim tijelima, kulturnim, socijalnim, ekonomskim i drugim organizacijama u susjednoj Narodnoj Republici Albaniji.

Ustav jugoslovenske federacije iz 1974. godine, različiti naučnici usvajaju različito. Prema srpskoj školi, ovaj ustav sve više povećava učešće etničkih Albanaca u tijelima federacije i republike, kao i uspostavljanje albanske političke nomenklature u upravljanju autonomnom pokrajinom, što će imati negativne posledice po Srbiju. Tako npr. 1978. godine pisac Sinan Hasani izabran je za potpredsjednika Skupštine SFRJ, 1985. bio je potpredsjednik, a 1986. već je bio predsjednik Predsjedništva SFRJ.¹⁰ U maju 1979. godine 62-godišnji Fadil Hodja preuzeo je funkciju zamjenika predsjedavajućeg Predsjedništva SFRJ. Od 1978. do 1988. godine, kao predstavnici Kosova, Albanci su zauzimali nekoliko veoma važnih funkcija u državnoj strukturi: u Skupštini SFRJ, u Centralnom komitetu SKJ, u Savezu socijalističke omladine Jugoslavije i drugima. U 15 zemalja, Albanci predstavljaju SFRJ kao ambasadori, troje su zamjenici ministra vanjskih poslova, i troje generalni konzuli. U vojsci su i Albanci - četvorica imaju čin generala, jedan je zamjenik ministra odbrane, a dvojica su zapovjednici teritorijalne odbrane Kosova.¹¹ Albanci su takođe zastupljeni u republičkim strukturama Makedonije i Crne Gore. Svi ovi podaci naveli su neke zapadne novinare i promatrače u kosovskim i jugoslovenskim procesima, poput Tima Jude, da govore o “zlatnom dobu” za kosovske Albance u 70-ih, a posebno nakon ustava iz 1974. godine.¹²

Aktivnosti albanskih ilegalnih organizacija u Jugoslaviji i uloga propagande iz susjedne Albanije

Uprkos promjenama u ustavu Jugoslavije, u periodu 1973-1975. broj albanskih ilegalnih organizacija postepeno se povećavao. Zapadni istraživači također primećuju prisustvo takvih. Međutim, svoj izgled i postupke objašnjavaju neprovođenjem i zanemarivanjem ustavnih odredbi, koje idu na štetu etničkim Albancima u jugoslovenskoj federaciji. Istu izjavu dali su i predstavnici škole koja govori albanski jezik povodom aktivnosti ilegalnih oblika otpora u autonomnoj pokrajini čak i nakon završetka Drugog svjetskog rata.¹³

Prema jugoslovenskim službama bezbednosti, aktivnosti “neprijatelja” jugoslovenske države nisu prestale ni na trenutak. Tako je krajem 1973. i

¹⁰ Sinan Hasani (14.05.1922–28.08.2010). Ambasador SFRJ u Danskoj (1971-1974). Godine 1982. izabran je za predsednik Pokrajinskog komiteta SK Kosova. Predsednik Predsedništva SFRJ (15.05.1986–15.05.1987).

¹¹ Момчило Павловић, Албанци (шиптари) у Србији и Југославији 1944-1991, у: *Косово и Метохија у великоалбанским плановима 1878–2000*, ИСИ, Београд 2001, 170.

¹² Tim Judah, *Kosovo. What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, Oxford 2008, 55-63.

¹³ Vidjeti više u: Ethem Çeku, *Mendimi Politikit i lëvizjes ilegale në Kosovë 1945-1981*, Brezi'81, Prishtinë 2003, 408; Sabile Keçmezi-Basha, *Programet politike të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare (1878-1990)*, Instituti i Historisë, Prishtinë 2013, 428.

početkom 1974. otkriveno nekoliko ozbiljnih propagandnih akcija ilegalne organizacije “Revolucionarni pokret za ujedinjenje Albanaca”, koju je vodio Adem Demaci.¹⁴ Prema jugoslovenskim službama, pomoć obavještajne službe Narodne Republike Albanije, poznate i kao Sigurimi, igra aktivnu ulogu u akcijama ove i drugih organizacija ove vrste. Kroz legalne i ilegalne forme tih godina, politika NR Albanija i Albanska partija rada usmerena je na sve intenzivnije političke i propagandne aktivnosti, koje imaju za cilj da steknu više sledbenika na Kosovu i zauzmu pozicije u jugoslovenskim javnim strukturama. Ilegalne organizacije i grupe u Autonomnoj Pokrajini također djeluju u tom smjeru, potičući svoje članove da budu primljeni u Savez komunista i u razne društveno-političke organizacije. U mnogim su slučajevima njihovi pokušaji bili uspješni, što je također posljedica slabosti u kadrovskoj politici, koja je predmet rasprava na društveno-političkim forumima SKJ.¹⁵

Dakle, uprkos ustavu iz 1974. godine, prava autonomije u federaciji su značajno proširena, a 70-ih godina, a posebno pred kraj decenije, u SAP Kosovu već su postojali znakovi pužanja napetosti.

Prema informacijama saveznog sekretara unutrašnjih poslova SFRJ Franje Herlevića¹⁶, od 1974. do početka 1981. godine, organi bezbednosti otkrili su više od hiljadu ljudi koji su se bavili subverzivnim aktivnostima sa pozicija albanskog nacionalizma. Učestvuju u studentskim pokretima koji se uglavnom bave propagandom, distribucijom zabranjene literature i apelima te se postepeno uključuju u aktivnosti različitih ilegalnih organizacija.¹⁷

Rast ilegalnih formacija na teritoriji autonomne pokrajine Kosovo, kao i pogoršanje ekonomske situacije federacije, doveli su do još jedne (nakon 1950, 1967. i 1971) četvrte posete jugoslovenskog lidera Tita Prištini 1979. godine.¹⁸

S druge strane, pored jugoslovenske javne rasprave o pitanjima koja su pogađala albansko etničko stanovništvo tih godina, u Beogradu je početkom 1977. objavljen i dokumentarni material “Srbija i njene autonomne pokrajine - ustavni status i praksa”. Ovaj dokument, poznat kao “Plava knjiga”, odobrio je i usvojio Centralni komitet SK Srbije 30. juna 1977. godine. Neki članovi stranke oštro su kritikovali njegov izgled, što je odmah postalo “ad acta”.¹⁹ U njemu je srpsko predsjedništvo oštro kritiziralo odnose između Srbije i pokrajine,

¹⁴ Arhiv Slovenije (dalje: AS) 1589, Centralni Komitet Zveze komunistov Slovenije (dalje: CKZKS), št. 1230, AE: IV/3701, 11.

¹⁵ *Isto*, 11.

¹⁶ Франђо Херлевић (21.06.1915–4.05.1998). Генерал-полковник от ЮНА. От 17 май 1974 до 16 май 1982 г. е съюзен секретар на вътрешните работи на СФРЮ. Franjo Herlevic (21.06.1915–4.05.1998). General-pukovnik JNA. Od 17. maja 1974. do 16. maja 1982. bio je savezni sekretar unutrašnjih poslova SFRJ.

¹⁷ Франђо Херлевић, „Нећемо дозволити да Титово и наше дјело ико угрожава”, *Борба*, Београд, 13.05.1981, 6.

¹⁸ Arhiv Jugoslavije (dalje: AJ), Kabinet predsednika Republike (dalje: KPR) – 837 – II – 1/287.

¹⁹ Miranda Vickers, *Between Serbs and Albanians. A History of Kosovo*, Columbia University Press, New York 1998, 183.

uglavnom Kosova, navodeći njegovu “neustavnu nezavisnost”, koja predstavlja ozbiljnu prijetnju državnosti Srbije.

Međutim, rukovodstvo srpskih komunista tih godina nije bilo voljno da održi takvu političku liniju. Strah da bi objavljivanje “srpskog pitanja” izazvalo političku krizu u Jugoslaviji sa trajnim posljedicama prisutan je u Savez komunista i paralizira svaku inicijativu za radikalno suzbijanje eksplozivne situacije na Kosovu. Kao rezultat, materijal radne grupe Predsedništva Socijalističke Republike Srbije ocenjen je neprihvatljivim za rešavanje odnosa u republici i insistira na daljem suzbijanju centralističko-partikularističkih tendencija.²⁰

Istovremeno, ustav SFRJ iz 1974. godine pružio je priliku albanskoj državi da pojača kulturnu propagandu među Albancima u jugoslovenskoj federaciji. Nastavnici i profesori, nastavni materijali i pomagala za škole i univerzitete šalju se na Kosovo iz Tirane. Prema jugoslovenskim političkim krugovima, broj nacionalističkih manifestacija među albanskim stanovništvom u Jugoslaviji povećava se kao rezultat pojačane kulturne i obrazovne propagande.²¹

Politika Albanije prema Jugoslaviji od stupanja na snagu ustava iz 1974. izazvala je ozbiljnu zabrinutost i napetost u saveznim i republičkim političkim krugovima. Stoga je sastanak Predsedništva SFRJ 14. decembra 1976. godine o jugoslovenskoj politici prema Albaniji bio prvi ozbiljan korak i pokušaj pronalazjenja pravog puta u razvoju međudržavnih odnosa. 13. marta 1979. godine u Skoplju je organizovan sastanak predsednika predsedništava Socijalističke republike Srbije, Socijalističke republike Crne Gore, Socijalističke republike Makedonije i SAP Kosova. Glavno pitanje o kojem se razgovara je saradnja između Jugoslavije i Albanije²².

Krajem 1979. godine, Predsedništvo Pokrajinski komiteta SK Kosova, kao i Predsedništvo Centralnog komiteta SK Jugoslavije i drugih jugoslovenskih državnih tijela (Savezni sekretarijat spoljnih poslova, itd) smatrali su da su albanske izjave i odnos Tirane prema Beogradu voditi do eskalacije njihovog negativnog stava, posebno u pogledu situacije s Albancima u Jugoslaviji i granica između dvije zemlje.²³ Prema Beogradu, Tirana je prilagodila svoju procjenu neposredne opasnosti koju Albanija vidi na Istoku nakon prekida veza sa Kinom.²⁴

²⁰ Драган Богетић, Регулисање уставно-правног статуса Косова и Метохије у социјалистичкој Југославији 1946-1990, у: *Косово и Метохија у великоалбанским плановима 1878-2000*, ИСИ, Београд 2001, 193-194. (даље: Др. Богетић, *Регулисање уставно-правног статуса Косова и Метохије*); Драгослав Дража Марковић, *Живот и политика 1967-1978*, Београд 1987, 485.

²¹ Државен Архив на Република Македонија (даље: ДАРМ), фонд Извршен совет на СР Македонија (даље: ф. 159), 140 седница, 23. март 1978, 1-4.

²² Бранко Коматина, *Југословенско-албански односи 1979-1983. Белешке и сећања амбасадора*, Београд 1995, 26.

²³ AS 1589, CKZKS, št. 1230, AE:IV/3701, 27.

²⁴ AJ, KPR – 837 – I – 5 – b, 1.

Prema jugoslovenskim partijskim krugovima, odnos Jugoslavije prema Albaniji posljednjih godina obilježen je mnogim slabostima i nedostacima, poput nedostatka odgovarajućeg odgovora “velikoalbanske nacionalističke linije” u propagandi NSR Albanije; pokušaji miješanja u unutrašnje stvari Jugoslavije; politički ustupci, nedovoljna budnost i organizacija, spontanost u bilateralnoj saradnji sa Albanijom u oblasti kulture, obrazovanja i nauke, itd.²⁵

Nije slučajno što su u novembru i decembru 1979. godine, nakon “masovnih hapšenja Albanaca na Kosovu”, započeti procesi protiv tzv. “Albanski nacionalisti i separatisti”. Međutim, u periodu 1979-1980. godine povećao se broj ilegalnih organizacija na Kosovu koje su imale podružnice u republikama sa većinski albanskim stanovništvom.

Uprkos činjenici da je period neposredno nakon usvajanja jugoslovenskog ustava 1974. godine u zemlji bio relativno miran, nazirući problemi koji su uticali na državnu stabilnost i ekonomski prosperitet Jugoslavije nisu ostali skriveni.²⁶

Albanci u SAP Kosovu, SR Makedonija i SR Crna Gora i socijalno-ekonomska kriza u Jugoslaviji krajem 70-ih i početkom 80-ih godina

Albanci u SAP Kosova

Krajem 70-ih i početkom 80-ih, prvi značajni znakovi nadolazeće duboke ekonomske krize pojavili su se u saveznoj Jugoslaviji. Istovremeno, tokom pet godina (1976-1980), Kosovo je ostvarilo značajan napredak u svom ekonomskom razvoju, ali je i dalje zaostajalo za ukupnim razvojem zemlje. Rastući jaz između stope rasta Kosova i federacije u celini je akutan.²⁷ Međutim, u istom periodu izdvajanja iz budžeta federacije za podršku bržem razvoju autonomne pokrajine porasla su znatno.²⁸ Razloge zaostalosti Kosova ne treba tražiti samo u nerazvijenoj ekonomiji. Jedan od najvažnijih problema u ekonomskom razvoju Kosova je niska produktivnost rada, koja je 1/3 ispod proseka SFRJ.²⁹

S druge strane, nedovoljna obuka osoblja i kašnjenja u implementaciji projekata smanjuju uspešnu realizaciju investicija u kosovsku industriju, uglavnom u energetiku i metalurgiju. Rast industrijske proizvodnje i stagnacija poljoprivrede u okrugu pogoršavaju problem nezaposlenosti, koja je za 10,5% najveća u zemlji. Neki od nezaposlenih traže posao u razvijenijim područjima Jugoslavije, dok drugi emigriraju.

---

²⁵ AS 1589, CKZKS, št. 1230, AE:IV/3701, 27-28.

²⁶ Др. Богетић, *Регулисање уставно-правног статуса Косова и Метохије*, 189-190.

²⁷ AJ, KPR – 837 – II – 5 – a – 2/4, 1–8.

²⁸ AS 1589, CKZKS, št. 1230, AE:IV/3703, 33–34.

²⁹ *Isto*, 34.

Prema jugoslovenskoj vladi, problemi na polju ekonomskog razvoja prirodno dovode do pojave “neprijateljskih parola sa ekonomskim sadržajem, koje otkrivaju namjere kontrarevolucionarnog nacionalizma i iredentizma, što istovremeno pokazuje slabost našeg političkog djelovanja”.³⁰ Ovi slogani su usmereni na srpske eksploatacije rudnika “Trepča”, preduzeća “Obilic” i kosovskih resursa uopšte. Slični slogani i kvalifikacije objavljeni su u novinama “Zeri i Populit”, prema kojima na Kosovu vlada veliko zaostajanje i siromaštvo. Pomenute parole takođe idu u prilog kao sastavni deo glavnog, široko rasprostranjenog tih godina poziv “Kosovo – Republika”. Prema vladajućim krugovima u Beogradu i Prištini, ove parole su apsurdne i lažne, s obzirom na situaciju na Kosovu u Srbiji i Jugoslaviji i njegov posleratni društveni, materijalni i socijalni razvoj.³¹

Prema Predsedništvu Centralnog komiteta SKJ, nedovoljno obelodanjivanje stvarnog iznosa pomoći za razvoj Kosova iz fonda federacije, u kojem Srbija takođe ima značajan udeo, glavni je propust u delovanju lidera partije. Istovremeno, među jugoslovenskim državnim vrhom nedostaje samokritičnosti oko ulaganja sredstava i njihove nacionalne upotrebe.³²

Međutim, ne može se poreći da je u postratnom periodu SAP Kosova pretrpio dinamičan razvoj u cjelini. Tri i po decenije prevaziđena je ogromna ekonomska i kulturna zaostalost. Industrija postaje vodeća djelatnost u privredi. Njen udio u ukupnoj proizvodnji povećao se sa 16,1 u 1974. na 38,7% u 1979. godine, dok se udio poljoprivrede smanjio sa 58,9 na 20,9%.³³

Da bi se prevazišlo ekonomsko zaostajanje, na Kosovu su uložene velike investicije. Između 1952. i 1979. godine, ukupna ulaganja u industrije na Kosovu iznosila su 29,2%, dok je u celoj Jugoslaviji činila 27,7%. Tako su se od 1952. do 1979. godine investicioni sredstva povećali oko 19 puta (u Srbiji - 9,4 puta, u SFRJ - 7,7 puta).

Životni standard radnika i opće populacije se poboljšava. Stambeni fond na Kosovu povećao se za 67% od 1961. do 1979. godine (52% u Jugoslaviji) i nadmašio je rast stanovništva (26%). Očekivani životni vek na Kosovu povećao se sa 45,4 godine (1950. godine) na 67,5 godina (1978. godine). Poređenja radi, prosečni životni vek u Jugoslaviji povećao se sa 50,8 na 69,7 godina u istom periodu. Prema partijskim krugovima u Beogradu i Prištini, u poslednjih nekoliko decenija postignut je ogroman napredak u zdravstvu, obrazovanju i kulturi.³⁴

Svi naponi i pokušaji savezne i republičke rukovodioci da spriječe nadolazeću ekonomsku i socijalnu krizu su propali. Prema srpskim istraživačima, prvi znaci destabilizacije u Jugoslaviji pojavljuju se na Kosovu. Održani sastanci, plenumi, nacrti rezolucija ne mijenjaju bitno situaciju u autonomnoj pokrajini.

³⁰ *Isto*, AE:IV/3701, 17.

³¹ *Isto*, 16–17.

³² *Isto*, 17.

³³ *Isto*, 18.

³⁴ *Isto*, 19.

Krajem 70-ih i početkom 80-ih, situacija na Kosovu se pogoršala. Nakon smrti ideologa nacionalnog pitanja u jugoslovenskoj federaciji Edvarda Kardelja 1979. godine, ali posebno nakon smrti jugoslovenskog lidera Josipa Broza Tita 4. maja 1980. godine, akumulirano nezadovoljstvo stanovništva albanskog etničkog porijekla bilo je oslobođeno.

Albanci u SR Makedoniji

Makedonija je na drugom mjestu nakon Kosova u jugoslovenskoj federaciji u pogledu albanskog stanovništva. Albanci u Makedoniji uglavnom žive u zapadnim delovima republike, u neposrednoj blizini autonomne pokrajine Kosovo i Albanije³⁵. Usvajanjem novog saveznog i republičkog ustava 1974. godine, problemi situacije, razvoja i mjesta Albanaca u Makedoniji neprestano su isticali na dnevnom redu partijskih i republičkih foruma.

Ustav Socijalističke Republike Makedonije iz 1974, kojim se uređuje položaj nacionalnosti kao sastavnog dijela državnosti i samouprave republike i izražava politika Savez komunista za ravnopravnost makedonskog naroda i drugih nacionalnosti u Makedoniji, garantuje svakom narodu pravo na upotrebu svog jezika, da razvija svoju kulturu i s tim u vezi izgradnju institucija koje će osigurati ta prava. Opštine u republici dužne su da vode računa o razvoju obrazovnog procesa, kao i o štampi, radiju, televiziji i kulturnim aktivnostima nacionalnih zajednica.³⁶

Da bi se Makedonci, Albanci i Turci zbližili u Makedoniji, kako bi se međusobno upoznali sa kulturama i kulturnim dostignućima, Centralni komitet SKM preporučuje osnivanje zajedničkih kulturnih i obrazovnih društava i organizacija za zajedničke aktivnosti. Izdavačka djelatnost na jezicima nacionalnosti jedna je od osnova za brži kulturni i obrazovni razvoj. S tim u vezi, važno mesto zauzimaju naponi za integraciju izdavačke delatnosti u okviru “Flaka e vlazrimit” i “Birluk”, koji deluju kao nezavisne organizacije za izdavanje vesti na albanskom i turskom jeziku. U Makedoniji, pored lista “Flaka e vlazrimit”, koji izlazi tri puta nedeljno na albanskom jeziku u tiražu od 28.000, izlaze i dečki časopisi “Gazimi” (23.000) i “Fatosi” (28.000). Časopis za kulturu, umetnost i nauku “Jehona”, sa tiražom od 2.000, također izlazi na albanskom jeziku i se štampaju knjige. U okviru izdavačke delatnosti na albanskom jeziku vrši se i intenzivna prevodilačka delatnost. U tom pogledu, izdavačke kuće “Makedonska knjiga”, “Naša knjiga” i “Kultura” postigle su pozitivne rezultate.

³⁵ Vidi: Масар Кодра, *Албанците во Македонија (Историја – собору)*, Напредок, Тетово 1994; Agim Vinca, *Shqiptarët – mes mitit dhe realitet: Shënime rreth histories, memdësise dhe politikës shqiptare*, Botimi i pare: “Shkupi”, Shkup 1997, 315.

³⁶ Славко Милосавлевски, Мирче Томовски, *Албанците во Република Македонија 1945-1995. Легислатива, политичка документација, статистика*, Скопје 1997, 110. (даље: С. Милосавлевски, М. Томовски, *Албанците во Република Македонија*).

Najveći uspeh u izdavanju udžbenika na jezicima nacionalnosti zabeležila je organizacija "Prosvetno Delo".³⁷

Godine 1976, Izvršni komitet Predsjedništva Centralnog komiteta SKM pripremio je još jedan zanimljiv informativni materijal koji ispituje prisustvo maternjeg jezika i istoriju književnosti u programima osnovnog i srednjeg obrazovanja i Pedagoškim akademijama sa nastavom na albanskom i turskom jeziku. Nastavni programi na albanskom jeziku i istorija za osnovno i srednje obrazovanje identični su sa nastavnim programima na makedonskom jeziku, ali zbog specifičnosti jezika i književnosti postoje razlike u različitim oblastima.

Dvadesetdrugog novembra 1976. godine, Izvršni komitet Centralnog komiteta SKM održao je 91. plenarnu sednicu. Glavno pitanje je izdavačka djelatnost nacionalnosti u SR Makedoniji.³⁸ U ovim godinama bilježi se sve veći razvoj izdavaštva na albanskom jeziku kao dio stalne brige na putu ka jednakosti.

U to vrijeme partijski forumi na visokom nivou u Skoplju i diplomatski izvještaji također su posvećivali ozbiljnu pažnju odnosima SR Makedonije kao dijela jugoslovenske federacije sa susjedima i položaju manjina u njima. Sekretarijat za inostrane odnose Izvršnog vijeća Socijalističke Republike Makedonije pripremio je koncept za "Odnose SFRJ sa susjednim zemljama i situacijom naših nacionalnih manjina" i predstavio ga Izvršnom vijeću Skupštine Socijalističke Republike Makedonije 22. juna 1977. godine.³⁹ Ključna stvar u materijalu je da je razvoj prijateljskih odnosa sa susednim zemljama nepromenljiv cilj spoljne politike SFRJ kao uspostavljenog međunarodnog faktora sa svojom specifičnom ulogom i odgovornošću u neposrednom susjedstvu. Prema jugoslovenskim diplomatama, razlike u društveno-političkim sistemima, kao i postojanje otvorenih ili spornih pitanja, ne bi trebalo da budu prepreka razvoju ravnopravne saradnje između Jugoslavije i susjednih zemalja. Ova pitanja ne treba zanemariti, već ih treba rješavati paralelno sa uspostavljanjem stabilnih dobrosusjedskih odnosa i saradnje u duhu prijateljstva.⁴⁰

Sa svojim susjedima Jugoslavija sprovodi politiku komunikacije među narodima, proširene ekonomske saradnje, sprovođenja infrastrukturnih projekata, kulturne razmene i sve druge saradnje. Koncept intenzivne saradnje naglašava da otvaranje granica među susjedima znači priliku za uspostavljanje kulturne i duhovne komunikacije manjine s maticom, što ne utječe na postojeće granice i ne sadrži elemente miješanja u unutrašnje stvari druge države.⁴¹

³⁷ С. Милосавлевски, М. Томовски, *Албанците во Република Македонија*, 117-118.

³⁸ Виолета Ачкоска, *Македонија во Југословенската федерација 29.11.1943–8.09.1991 (Хронологија)*, Скопје 2001, 149.

³⁹ ДАРМ, ф. 159, 122 седница, 31. август 1977, 1-8.

⁴⁰ *Isto*, 1.

⁴¹ *Isto*, 3.

Pitanje saradnje sa susjednim zemljama, kao i međunarodnih odnosa u SR Makedoniji, zauzima centralno mjesto na VII Kongresu Saveza komunista Makedonije, koji se održao od 25. do 27. aprila 1978. godine.⁴²

Nekoliko dana nakon kongresa, novi sastav IS-a izabran je na Skupštini SRM, a jedan od trojice potpredsjednika bio je Albanac Hissen Ramadani.

Tokom posete Skoplju 6. oktobra 1978. godine, i predsednik Tito je posvetio dužnu pažnju odnosima sa susjednim zemljama i pitanjima manjina kao sastavni deo bilateralnih odnosa sa svakom susjednom državom.⁴³

S druge strane, prema nekim makedonskim istraživačima, 70-ih se nije dogodila značajnija ekonomska saradnja s Albanijom. Albanija je pokazala netrpeljivost prema političkom sistemu u Jugoslaviji i neprestano je podnosila teritorijalne pretenzije na dijelove Kosova i Makedonije, što doprinosi "netolerantnom odnosu albanske manjine prema SFR Jugoslaviji i SR Makedoniji".⁴⁴ S tim u vezi, paralelno sa pravnim oblicima borbe za veća prava naroda, posebno u pogledu Albanaca u Makedoniji, postoje i ilegalni oblici otpora. Krajem 70-ih i početkom 80-ih, ilegalne organizacije i grupe otpora protiv trenutne vlasti i politike bile su sve izloženije.⁴⁵

Albanci u SR Crnoj Gori

S druge strane, i albansko pitanje u SR Makedoniji i pitanje Albanaca u SR Crnoj Gori trebalo bi razmatrati kao zasebnim problemima sa svojim specifičnostima, ali generalno albansko pitanje na teritoriji Jugoslavije nakon Drugog svjetskog rata ne bi trebalo da se razmatraju odvojeno i traže djelomično rješenje, potrebno je jedno rješenje.

Što se tiče Albanaca u Crnoj Gori, ovaj problem se može razmatrati nezavisno sa sticanjem nezavisnosti Crne Gore 1878. godine.⁴⁶ Kao rezultat odluka Berlinskog sporazuma iste godine, neke nove teritorije sa albanskim stanovništvom pripojene su Crnoj Gori, a nakon završetka Balkanskih ratova 1913. godine Crna Gora se teritorijalno proširila pristupanjem novih područja naseljenih Albancima - Anamalita, Hotija, Grude, Gusinje i Plave.⁴⁷

Nakon završetka Drugog svjetskog rata, Albancima, kao i svim narodima u novoj multinacionalnoj jugoslavenskoj federaciji je obećana nacionalna i

⁴² Стефан Тинтовски, Никола Тодоровски, Момир Стојковиќ, *Југославија и соседите – односите со Албанија, Бугарија и Грција во конгресните материјали на КПЈ-СРЈ и КПМ-СРМ (1948–1982)*, Скопје 1986, 119-132; Н. Велјановски, *Македонија 1945-1991*, 321.

⁴³ ДАРМ, ф. 159, 43 седница, 10. мај 1979, 1-2.

⁴⁴ Н. Велјановски, *Македонија 1945-1991*, 318.

⁴⁵ Томе Батковски, *Великоалбанската игра во Македонија (Илегални здруженија – вооружени одметнички групи, илегални организации и илегални групи, создадени од позициите на албанскиот национализам во Македонија во периодот 1945-1987 година)*, Скопје 1994, 120-121.

⁴⁶ Vidjeti više u: Živko Andrijašević, Šerbo Rastoder, *Istorija Crne Gore od najstarijih vremena do 2003*, Podgorica 2006, 528.

⁴⁷ Nail Draga, *Albanci u Crnoj Gori*, Art Club, Ulcinj 1995, 9-10.

građanska jednakost. U poređenju sa prethodnom situacijom, uvođenje nastave albanskog jezika za ovo vrijeme je bio veliki uspjeh. Ali, s druge strane, ako analiziramo udeo Albanaca zaposlenih u raznim javnim i državnim preduzećima, situacija je ispod bilo kog nivoa. Ispostavilo se da su albanski područja su ekonomski najnerazvijeniji u Crnoj Gori. Zbog nepovoljnih ekonomskih uslova, crnogorski Albanci su među prvima koji su emigrirali u zapadnu Evropu, a posebno u Sjedinjene Američke Države i Kanadu.

Zaključak

Posle Brionskog plenuma 1966. godine, situacija na Kosovu i Metohiji se iz korena promenila. Sve važne položaje u partiji, miliciji, sudovima i vladi imaju Albanci. Zapravo, 70-ih godina prošlog veka, politika albanske partijske elite u autonomnoj pokrajini bila je usmerena na kontrolu svih pozicija u političkom i ekonomskom životu Kosova sa glavnim ciljem stvaranja nove republike u okviru jugoslovenske federacije. S tim u vezi, "albanizacija" Kosova, započeta krajem 60-ih i početkom 70-ih, dobila je svoj razvoj i konsolidaciju usvajanjem posljednjeg Titovog ustava 1974.

Ustav SFRJ iz 1974. godine promijenio je status Kosova iz republičkog u savezni. On otvara mogućnost kosovskoj eliti da jasno predstavi probleme albanskog stanovništva jugoslovenskom državnom vrhu i da insistira na njihovom rešenju. Iako prema jugoslovenskom ustavu etnički Albanci sve više ulaze u upravljačka tijela pokrajine, republike i federacije, zagarantovano im je pravo na samoopredeljenje do razdvajanja, zahtevi Albanaca u SFRJ nisu u potpunosti ispunjeni - Kosovo ne dobija republički status. To je posebno vidljivo u aktivnom delovanju brojnih ilegalnih organizacija i grupa na teritoriji Kosova, Makedonije, Crne Gore i južne Srbije. Ove manifestacije stanovništva albanskog etničkog porekla suočene su sa sve većim nezadovoljstvom srpskih političkih krugova. Oštro su kritizirali odnose između Srbije i Kosova, navodeći "neustavnu nezavisnost" pokrajine i ozbiljnu prijetnju državnosti države. S tim u vezi, krajem 70-ih, Jugoslavija je bila na ivici političke krize kao rezultat mogućeg sukoba između albanskog i srpskog pitanja u federaciji.

Istovremeno, pojačana kulturna i obrazovna propaganda među Albancima u SFRJ kulminirala je proslavama stote godišnjice uspostavljanja Prizrenske lige 1878. godine. To je bio dobar povod za ponovno uspostavljanje jugoslovenskih-albanskih državnim odnosima. Lideri Albanije, koji otvoreno pokreću i "neriješeno pitanje" Albanaca u Jugoslaviji, i problem velike ekonomske zaostalosti Kosova u poređenju sa svim ostalim republičkim i pokrajinskim jedinicama unutar federacije. Međutim, Beograd ovo tumači kao još jedan pokušaj otvorenog mešanja u svoje unutrašnje stvari, kao i internacionalizacije albanskog pitanja. Zajedno s rastućim međunarodnim problemima, krajem 70-ih i početkom 80-ih, savezna Jugoslavija je ušla u duboku ekonomsku i socijalnu krizu, koja je imala posebno negativan efekat na

ekonomski razvoj Kosova. Kao rezultat toga, prvi znaci destabilizacije u Jugoslaviji pojavili su se u autonomnoj pokrajini. Smrt vodećih jugoslovenskih vođa, poput ideologa nacionalnog pitanja Edwarda Kardela, ali najviše karizmatičnog vođe Josipa Broza Tita, izazvala je sve veće nezadovoljstvo među etničkim Albancima.

Albanski nemiri na Kosovu u proljeće 1981. godine označili su početak kraja jugoslovenske federacije. Nemire u autonomnoj pokrajini, koje su jugoslovenski vladajući krugovi opisali kao “otvoreni oružani ustanak” i “kontrarevoluciju” usmjerenu protiv teritorijalnog integriteta i nezavisnosti federacije, ugušila je policija i intervencija vojske. Na Kosovu je prolivena krv, što je još više pogoršalo nacionalnu mržnju i međusobno nepovjerenje između albanskog stanovništva, s jedne strane, i srpskog i crnogorskog stanovništva, s druge strane. Međutim, brojni plenumi i forumi jugoslovenskog i srpskog društveno-političkog tijela nisu doveli do prijeko potrebnog smirivanja situacije i do rešenja postojećih domaćih političkih problema.

Nesumnjivo je da albansko pitanje zauzima veoma važno mesto u jugoslovensko-albanskim odnosima. S jedne strane, to je unutrašnji jugoslovenski problem jugoslovenske federacije koji se odnosi na etnička i manjinska pitanja u Jugoslaviji. Njegovo rješenje se odgađa dugo ili je zamrznuto. U razmatranom periodu, u čitavom kompleksu manjinskih problema, albanski problem je postao broj jedan u manjinskoj politici jugoslovenske federacije.

Summary

After the Brioni Plenum in 1966, the situation in Kosovo and Metohija changed radically. Albanians hold all important positions in the party, militia, courts and government. In fact, in the 1970s, the policy of the Albanian party elite in the autonomous province was aimed at controlling all positions in the political and economic life of Kosovo with the main goal of creating a new republic within the Yugoslav federation. In this regard, the “Albanianization” of Kosovo, which began in the late 1960s and early 1970s, gained its development and consolidation with the adoption of Tito's last constitution in 1974.

The 1974 Constitution of the SFRY changed the status of Kosovo from a republic to a federal one. It opens the possibility for the Kosovo elite to clearly present the problems of the Albanian population to the Yugoslav state leadership and to insist on their solution. Although, according to the Yugoslav constitution, ethnic Albanians are increasingly entering the governing bodies of the province, republic and federation, they are guaranteed the right to self-determination until separation, the demands of Albanians in SFRY are not fully met - Kosovo does not receive republican status. This is especially visible in the active activities of numerous illegal organizations and groups on the territory of Kosovo, Macedonia, Montenegro and southern Serbia. These manifestations of the

population of Albanian ethnic origin are facing increasing dissatisfaction of Serbian political circles. They sharply criticized relations between Serbia and Kosovo, citing the province's "unconstitutional independence" and a serious threat to the state's statehood. In this regard, in the late 1970s, Yugoslavia was on the brink of a political crisis as a result of a possible conflict between the Albanian and Serbian issues in the federation.

At the same time, intensified cultural and educational propaganda among Albanians in the SFRY culminated in the celebrations of the hundredth anniversary of the establishment of the Prizren League in 1878. This was a good occasion for the re-establishment of Yugoslav-Albanian state relations. The leaders of Albania, who openly raise the "unresolved issue" of Albanians in Yugoslavia, and the problem of Kosovo's great economic backwardness compared to all other republican and provincial units within the federation. However, Belgrade interprets this as another attempt to openly interfere in its internal affairs, as well as the internationalization of the Albanian issue. Along with growing international problems, in the late 1970s and early 1980s, the federal Yugoslavia entered a deep economic and social crisis, which had a particularly negative effect on Kosovo's economic development. As a result, the first signs of destabilization in Yugoslavia appeared in the autonomous province. The deaths of leading Yugoslav leaders, such as national ideologue Edward Kardel, but the most charismatic leader Josip Broz Tito, have sparked growing discontent among ethnic Albanians.

The Albanian riots in Kosovo in the spring of 1981 marked the beginning of the end of the Yugoslav federation. The unrest in the autonomous province, described by Yugoslav ruling circles as an "open armed uprising" and a "counter-revolution" directed against the federation's territorial integrity and independence, was quelled by police and military intervention. Blood was shed in Kosovo, further exacerbating national hatred and mistrust between the Albanian population, on the one hand, and the Serb and Montenegrin populations, on the other. However, numerous plenums and forums of the Yugoslav and Serbian socio-political bodies did not lead to the much-needed calming of the situation and to the solution of the existing domestic political problems.

There is no doubt that the Albanian issue occupies a very important place in Yugoslav-Albanian relations. On the one hand, it is an internal Yugoslav problem of the Yugoslav federation that refers to ethnic and minority issues in Yugoslavia. Its solution is delayed for a long time or is frozen. In the considered period, in the whole complex of minority problems, the Albanian problem became the number one in the minority policy of the Yugoslav federation.